

Dvakrát o světové biologické rozmanitosti pod olympijskými kruhy

Tvrzení titulu článku se může zdát na první pohled poněkud nepatřičné. Co může mít společného tradiční symbol největšího sportovního svátku světa a pojem, který od přelomu 80. a 90. let 20. stol. představuje koncepční rámec ochrany přírody a krajiny? Vysvětlení je překvapivě jednoduché. V r. 2014 se dvě nejvýznamnější mezinárodní akce zaměřené na péči o přírodní a krajinné dědictví uskutečnily v místech úzce souvisejících s olympijskými hrami.

Úmluva o biologické rozmanitosti rokovala v Pchjongčchangu

Jméno Pchjongčchang zatím příliš neříká ani skalním sportovním fanouškům. Přitom již v únoru 2018 bude jihokorejský okres ležící v provincii Kangwon asi 180 km východně od Soulu hostit v pořadí XXIII. zimní olympijské hry. Navíc se diplomatům, kteří se snaží Jižní Koreu na mezinárodním poli co nejvíce zviditelnit, povedl husarský kousek. Přestože by se podle nepsaného pravidla měly v pořádání zasedání konference smluvních stran (COP) Úmluvy o biologické rozmanitosti (CBD) pravidelně střídát jednotlivé kontinenty, proběhla dvě poslední jednání v Asii, konkrétně v Japonsku a Indii. Nicméně jihokorejským vyjednávačům se podařilo přesvědčit příslušné činovníky, že jejich země dokáže bezproblémově uspořádat 12. zasedání COP. Zájem projevil hned několik tamějších měst: volba nakonec padla právě na Pchjongčchang.

V říjnu 2014 proto do dějiště příštích zimních olympijských her zaměřily tři tisícovky delegátů ze 161 zemí. Zastupovaly nejen vlády zemí, které se staly smluvními stranami CBD, ale i další státy, mezinárodní mezivládní organizace, nevládní organizace s mezinárodní působností či fungující v rámci určité země, vědeckovýzkumná pracoviště, domorodé obyvatelstvo a v neposlední řadě také soukromý sektor.

Nagojský protokol: od složitých paragrafů do rozumné praxe vede ještě dlouhá cesta

V posledním desetiletí zůstává nejdůležitější otázkou, na niž CBD oprávněně zaměřuje zvýšenou pozornost, rovnoprávně a spravedlivě rozdělování přínosů plynoucích z využívání genetických zdrojů včetně odpovídajícího přístupu k nim a odpovídajícího předávání a výměny příslušných technologií při zohlednění všech práv na tyto zdroje a technologie. V říjnu 2010, na 10. zasedání COP, došlo ke skutečnému přelomu: delegáti schválili Nagojský protokol. K nové normě mezinárodního práva vzhledem k nadějším jak odpůrci stále se rozšiřujícího biopirátství, tak alespoň ti slušní představitelé potravinářského, farmaceutického a chemického průmyslu a zemědělské výroby, kteří v ní spatřovali konečně jasné právně vymezené mantinely (viz Živa 2011, 2: XXX–XXXI).

Nagojský protokol o přístupu ke genetickým zdrojům a spravedlivém a rovnoprávném sdílení přínosů plynoucích z jejich využívání měl vstoupit v platnost 90 dní poté, co ho ratifikuje 50 smluvních stran CBD. Realisté předpokládali, že se tak stane do dvou, nanejvýš do čtyř let od doby, kdy byl vystaven k podpisu smluvními stranami. Nicméně počáteční nadšení z toho, že se po několikaletém bez nadsázky úporném vyjednávání podařilo sladit představy mnoha hráčů majících v této oblasti legitimní zájmy, poněkud vyprchalo. Ukázalo se totiž, že naplnění protokolu nejenže vyžaduje nezbytné kapacity, které řada rozvojových a postkomunistických zemí jednoduše nemá, ale že přijetí doslova za minutu dvanáct dohodnutého právně zá-

vazného, i když nevymahatelného dokumentu může mít dopady na hospodářství vyspělých zemí. Aby se předešlo nečekané blamázi, ratifikaci Nagojského protokolu některé smluvní strany urychlily, mezi nimi i Evropská unie. Protokol tak přece jen vstoupil v platnost alespoň v průběhu pchjongčchangského zasedání. Delegáti se proto zabývali otázkami souvisejícími s budoucím naplňováním Nagojského protokolu, mezi něž patří v dnešní době naprosto nezbytný spolehlivý a uživatelsky vstřícně fungující informační systém, řešení stížností zemí, které se budou cítit jednáním jiných států poškozeny, či otázkou, kdo to všechno zaplatí. Česká republika sice ratifikovala Nagojský protokol v červnu 2011, ale smluvní stranou se ještě nestala, takže se na ni povinnosti v něm zahrnuté zatím nevztahují a nemusí se jím řídit.

Syntetická biologie: obtížné hledání shody

Na rozdíl od spravedlivého využívání genetických zdrojů se smluvní strany CBD o možném dopadu syntetické biologie na přírodu prozatím neshodly. Zdůrazněme, že zatímco genové inženýrství dědičnou informaci upravuje, syntetická biologie ji pomocí výpočetní techniky nově vytváří, přičemž se inspiruje existujícími formami života, nebo ji proměňuje zcela zásadním způsobem (viz Živa 2012, 5: CIX–CXI). Otázka je o to naléhavější, že produkty syntetické biologie hodlají jejich tvůrci co nejdříve uvolnit z uzavřeného prostoru laboratoří do průmyslové výroby a že se touto problematikou výlučně nezabývají žádná norma mezinárodního práva.

Nejen nevládní organizace, církevní instituce a část akademické obce, ale i některé, hlavně rozvojové země a také Čína, dnes druhá největší ekonomika světa, proto požadují na základě jedněmi vyzvané, jinými naopak zatracované zásady předběžné opatrnosti dočasný zákaz rozvoje oboru, který by se podle jejich názoru mohl vymknout kontrole. Předběžná opatrnost spočívá v tom, že raději bereme v úvahu nejhorší variantu z těch, jež mohou nastat. Naproti tomu jak státy se silným zemědělstvím jako Kanada, Argentina či Brazílie, tak Japonsko a EU zastávají názor, že některé metody syntetické biologie mohou mít na využívání složek biodiverzity naopak kladný dopad. Po bouřlivé debatě COP ve svém kompromisním rozhodnutí vyzývá smluvní strany, aby se v případě syntetické biologie samy řídily právě principem předběžné opatrnosti. Stejně jako u Nagojského protokolu se toto doporučení nevztahuje na USA, které na sebe jako dnes již jediná členská země OSN závazky vyplývající z Úmluvy o biologické rozmanitosti nepřevzaly.

1 Jelikož korejská válka neskončila uzavřením mírové smlouvy, platí pro oba státy již více než 60 let příměří. Demilitarizované pásmo dlouhé 250 km a široké až 4 km se stalo útočištěm řady významných druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. Pohled z nejsevernějšího a současné nejvýchodnějšího bodu pásma v Goseongu podél mořského pobřeží do hor Severní Koreje

Mezinárodní vody trpí tragédií společného

Klíčovým rozhodnutím Valného shromáždění OSN z r. 2004 se problematikou ochrany mořských ekosystémů v mezinárodních vodách zabývá Úmluva OSN o mořském právu (UNCLOS), která vstoupila v platnost o 10 let dříve. Mezinárodní vody, někdy označované volně oceán, zabírají 63 % plochy světového oceánu a tvoří je moře ve vzdálenosti větší než 200, resp. 300 námořních mil (370, resp. 670 km) od nejbližšího pobřeží. UNCLOS však není založena na myšlence ochrany moře, ale jeho optimálního využívání lidmi, přesněji všemi státy včetně vnitrozemských. Přestože vyzývá smluvní strany k vytváření mořských chráněných území v biotopech ohrožených druhů a ve vzácných a citlivých ekosystémech, státy se jen velmi neochotně vzdávají práv, která v mezinárodních vodách mají. Ačkoli se plocha mořských národních parků, rezervací a dalších typů chráněných území od r. 2010 rozrostla o 6 milionů km², většinou zahrnuje pobřežní vody (chráněno 10,9 %) a výsostné vody příslušných zemí (chráněno 8,4 %). Neuspokojivá zůstává situace právě v mezinárodních vodách, kde chráněná území zabírají jen 0,25 % jejich rozlohy.

Zmiňovaný přístup výmluvně dokládají ekologicky nebo biologicky významné mořské oblasti (EBSA). Důraz při jejich vymezování byl kromě biodiverzity kladen

mimo jiné na způsob, kterým podporují zdravé fungování ekosystémů, jejich ojedinělost, zranitelnost, biologickou produktivitu a stupeň zachovalosti. Na základě těchto kritérií vymezili účastníci 9 seminářů celkem 207 EBSA, a to jak ve výsostných vodách jednotlivých zemí, tak v mezinárodních vodách. Přitom státy jako Maroko, Island či Argentina v Pchjongčchangu hlasitě nesouhlasily se zařazením některých částí světového oceánu mezi EBSA.

Péče o mezinárodní vody tak představuje názorný příklad tragédie společného, v našem mateřském jazyce označované i jako tragédie obecní pastviny. Uvedený pojem zavedl americký biolog Garrett Hardin v eseji z r. 1968 a popisuje situaci, kdy je určitý, obvykle omezený zdroj sdílen hned několika jednotlivci. Protože ti se z něj pochopitelně snaží pro sebe získat co nejvíce, aniž by za něj nesli osobní zodpovědnost, může dojít k jeho nevratnému vyčerpání.

Určitou naději vzbuzuje rozhodnutí členských států OSN, učiněné v New Yorku v lednu 2015, sjednat v rámci UNCLOS právně závaznou dohodu na ochranu organismů v mezinárodních vodách. Pokud vše půjde dobře, odhlasují tento úmysl v největším americkém městě na podzim 2015 delegáti Valného shromáždění OSN.

Jižní Korea jako pořadatel obstála

Uspořádáním zasedání smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti pokraču-

je Jižní Korea v úsilí představit se světu jako země, která přes nepochybný a v době nedávných těžkostí světového hospodářství překvapující ekonomický růst nezanedbává ani péči o životní prostředí (viz Živa 2013, 3: LVIII–LX). Vzhledem k tomu, že země již před časem vsadila na technické inovace, scénáře dalšího vývoje světového hospodářství předpokládají, že si jako jedna z mála dnes vyspělých zemí ekonomický růst udrží. V poslední době ale rozvoj země zbrzdila epidemie viru MERS (Middle East Respiratory Syndrome).

Světový kongres IUCN o národních parcích a chráněných územích se sešel na bývalé skládce

Za druhou významnou událostí, související s péčí o přírodní a krajinné dědictví a olympijskými hrami, se vydáme na jiný kontinent. Australské velkoměsto Sydney bylo v r. 2000 pořadatelem XXVII. letních olympijských her. Olympijský park o rozloze 40 ha vybuvovali organizátoři na lokalitě, kde se původně nacházela cihelna, jatka, 8 skládek odpadu a přístav australského vojenského námořnictva. Není divu, že při obnově plochy z ní muselo být odstraněno 65 % půdy silně znečištěné cizorodými látkami.

Na přelomu 50. a 60. let 20. stol. došlo místy až k překotnému vyhlašování chráněných území, zejména v nových nezávislých afrických, asijských a tichomořských státech, zatímco v řadě hospodářsky vyspělých zemích tehdy existovaly národní parky a další kategorie chráněných území již více než půlstoletí. Proto v r. 1948 založená nejvýznamnější mezinárodní nevládní ochranná organizace Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN) a její Komise pro národní parky (dnes Světová komise pro chráněná území) svolaly v r. 1962 do amerického Seattlu vůbec první celosvětové setkání zabývající se územní ochranou. Od té doby se kongresy IUCN o národních parcích a chráněných územích uskutečňují jednou za 10 let. Jak ukazuje tab. 1, snaží se IUCN při pořádání zmiňovaných celosvětových významných událostí střídát kontinenty.

V pořadí již VI. světový kongres národních parků a chráněných území se proto sešel v Sydney. Jeho organizátoři si za místo konání zvolili již zmiňovaný olympijský park. I když předpokládali, že do největšího australského města dorazí na 3 000 zájemců o územní ochranu, ve skutečnosti kongres navštívilo dvakrát tolik delegátů z více než 170 zemí – a na organizaci to občas bylo vidět.

Události jako jednání v Sydney bývají díky počtu účastníků oprávněně označovány jako „megaakce“. Zastřešující téma kongresu – Parky, lidé, planeta: inspirující řešení, bylo rozděleno na 8 programových bloků, zaměřených kupř. na dosažení ochranných cílů, odpovědi na změny podnebí, procesy podporující život nebo na výchovu, vzdělávání a osvětu. Program sestával z více než 900 akcí probíhajících často současně, zahrnoval přednášky, panelové diskuze, pracovní semináře, tiskové konference, představení soudobých metod územní ochrany včetně krátkodobých školení, premiéry filmových dokumentů či koncerty. Nežrídka se tak účastníci ocitli

Tab. 1 Přehled světových kongresů národních parků a chráněných území, pořádaných Mezinárodní unií ochrany přírody (IUCN)

Místo konání	Rok	Hlavní téma
Seattle, USA	1962	definice a standardy chráněných území
Yellowstonký národní park a národní park Grand Teton, USA	1972	péče o ekosystémy, světové přírodní dědictví lidstva, ochrana a rozumné využívání mokřadů
Bali, Indonésie	1982	úloha chráněných území v udržitelném rozvoji, rozvojová pomoc v chráněných územích
Caracas, Venezuela	1992	globální změny a chráněná území, účinnost chráněných území a jejich kategorie
Durban, Jihoafrická republika	2003	řízení a financování chráněných území, prostorové vazby v krajině a v mořském prostředí, vytváření kapacit pro péči o chráněná území, rozdělování přínosů vyplývajících z využívání chráněných území
Sydney, Austrálie	2014	přizpůsobitelnost chráněných území měnícímu se světu, společenský a ekonomický význam chráněných území

2 Protože více než 70 % jihokorejského území pokrývají hory, zůstává rybolov pro místní obyvatele důležitým zdrojem potravy. Na snímku trh v Naksaně

3 Mezi původními savci v Austrálii převládají vačnatci. V Tasmánii se vyskytuje vombat tasmánský (*Vombatus ursinus tasmaniensis*).

4 Vegetaci v části národního parku Franklin-Gordon Wild Rivers ve střední Tasmánii tvoří kromě nízkých keřů i blahovičnickové porosty (tedy s dominancí stromů rodu *Eucalyptus*).

5 V jihokorejském okrese Pchjong - čchang, místě konání příštích zimních olympijských her, již vyrostla některá sportoviště. Krajině vévodí téměř 50 m vysoký skokanský můstek vybudovaný v letovisku Alpensia. Snímky J. Plesníka

v situaci, že ve stejné době probíhalo několik akcí, které chtěli navštívit.

Znovu seznamy

Jedním z počinů, kterým IUCN obohatila ochranu přírody, zůstává koncepce červených seznamů a jejich rozšířených verzí, červených knih. I když původně šlo o soupisy druhů a dalších taxonomických, případně evolučních jednotek, kterým ve zvýšené míře hrozí vymizení, postupně se uvedený přístup rozšířil i na plemena hospodářských zvířat, odrůdy a kultivary kulturních plodin, rostlinná společenstva, půdy a typy biotopů, ekosystémů, využívání území či krajiny. Uznávaná komise IUCN pro přežití druhů (IUCN-SSC) představila v Sydney poslední verzi červeného seznamu celosvětově ohrožených druhů. Na tiskové konferenci věnovali činovníci IUCN-SSC zvýšenou pozornost unikátní australské fauně a flóře.

Povzbuzen úspěchem červených seznamů připravuje řešitelský tým, vedený známým australským ochranářským biologem Davidem Keithem, od r. 2008 červený seznam ohrožených ekosystémů. Navržená kritéria pro hodnocení stupně ohrožení by měla brát rozumným způsobem v úvahu změny v rozsahu, složení, struktuře a fungování konkrétních ekosystémů. Uvedený přístup naráží na řadu problémů, souvisejících s vymezením ekosystémů a vyčíslením jejich stavu, určením stupně

jejich poškození, zástupnými veličinami kvantifikujícími ohrožení a prahovými hodnotami těchto veličin a se standardizací obdobného hodnocení. Také v Sydney proběhlo na toto téma hned několik panelových diskuzí.

Zatímco červené seznamy ukazují uživatelům, do jaké míry jsou ohroženy vybrané složky přírody, zelený seznam přináší přímo modelové příklady úspěšné územní ochrany nejceněnějších přírodních ploch světa. Přísná kritéria klasifikují nejen kvalitu ochrany příslušných přírodních hodnot, její účinnost nevyjímaje, ale i jak spravedlivě a průhledně se rozdělují nejrůznější přínosy z jejich využívání mezi zainteresované strany a jaké jsou dlouhodobé výsledky ochrany – musejí proto nutně brát v úvahu i podmínky země, v níž se nacházejí.

V první fázi sestavování zeleného seznamu předložilo 8 vybraných států celkem 50 kandidátských lokalit, z nichž přísným výběrem nakonec prošlo 23 ploch z Austrálie, Jižní Koreje, Itálie, Francie, Španělska, Keni a Kolumbie. Slavnostní křest zeleného seznamu se uskutečnil právě v Sydney. V druhém kole přípravy prestižního mezinárodního standardu budou hodnocena chráněná území z Mexika, Chorvatska, Ekvádoru, Nepálu, Peru a Ruské federace.

Chráněná území: důraz na správné fungování

Informativní dokument Chráněná planeta 2014, sestavený odborným pracovištěm Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) – Světovým informačním střediskem ochrany přírody (WCMC) a financovaný Švýcarským spolkovým úřadem pro životní prostředí (FOEN), přináší současně dobré i špatné zprávy. Podle něj je dnes na naší planetě chráněno na více než 209 tisících plochách 15,4 % souše a vnitrozemských vod a 3,4 % světového oceánu. Tato plocha odpovídá velikosti afrického kontinentu. Rozloha souše nacházející se v chráněných územích se jen od r. 2012 zvýšila o 1,6 milionu km². Několik analýz představených v Sydney různými postupy ale přesvědčivě dokládá, že v globálním měřítku chráněná území nezahrnují z pohledu zachování biologické rozmanitosti klíčové plochy. I když zatím byla vyhod-

nocena účinnost jen 29 % rozlohy chráněných území na Zemi, ukazuje se, že jen pětina z nich mohla vykázat odpovídající péči o přírodu a krajinu, přičemž u 14 % hodnocených národních parků a dalších kategorií chráněných území byly zjištěny v tomto směru výrazné nedostatky.

S dobrým úmyslem zlepšit péči o biologickou rozmanitost přijímají vlády na mezinárodních fórech často značně ambiciózní a někdy již od samotného počátku nereálné cíle (viz Živa, 2010, 4: LXIII až LXIV). Delegáti VI. světového kongresu IUCN o národních parcích a chráněných územích se v tomto ohledu poučili. Hlavní výstup kongresu tak představuje Slib ze Sydney. Vlády, mezinárodní mezivládní a nevládní organizace, nevládní organizace působící v jednotlivých zemích, ale i soukromý sektor, představitelé domorodých společenství a jednotlivci se sami mohou zavázat konkrétními opatřeními zlepšit v rámci své působnosti územní ochranu. Návrh některých vědců a nevládních organizací, aby kongres doporučil chránit více než polovinu plochy naší planety, si podporu účastníků jednání v Sydney nezískal.

Příští světový kongres IUCN o národních parcích a chráněných územích bude v r. 2024 hostit Ruská federace.

